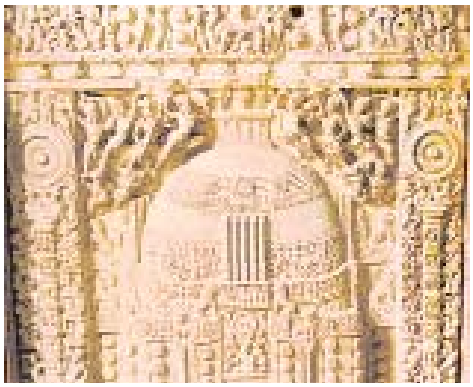
శాతవాహనుల చరిత్ర సాంఘిక, ఆర్థిక పరిస్థితులు

శాతవాహనుల పరిపాలనలో 'అమాత్యుడు', 'రాజామాత్యుడు', మహామాత్యుడు, భాండారికుడు, హేరణిక, లేఖకుడు, మహా సేనాపతి, మహాతరకుడు వంటి ఉద్యోగుల పేర్లు కనిపిస్తాయి. వీరందరూ రాజ్య పరిపాలనలో ముఖ్యపాత్ర వహించినవారే! 'భూమిశిస్తు' ప్రభుత్వానికి ముఖ్య ఆదాయం. రైతు పండించిన పంటలో 1/6 వంతు శిస్తుగా ఉండేది. వృత్తిపన్ను, రేవులు, రహదార్లపై సుంకాలుండేవి. ఎగుమతులు- దిగుమతులపై సుంకాలు, ఉప్పు పన్ను, సామంత రాజుల కప్పాలు, బహుమతులపై పన్నులు విధించేవారు. పన్నులు ధన-వస్తు రూపంలో చెల్లించేవారు. సైన్యం, పౌర పరిపాలనలో ఉద్యోగుల జీతాలు ప్రభుత్వమే భరించేది. వీరికాలంలో వెండి నాణేలను 'కార్షాపణులని' పిలిచేవారు. వెండితో పాటు రాగి, తగరం, సీసం నాణేలను కూడా ముద్రించేవారు. శాతవాహనులు బలవత్తరమైన సైన్యాన్ని పోషించారు. సైన్యంలో గజ, తురగ, పదాతి, నౌకాదళ, శాఖలుండేవి. కత్తులు, ఈటెలు, బల్లేలు, గండ్ర గొడ్డళ్లు, డాలు వంటి ఆయుధాలున్నాయి.

సాంఘిక పరిస్థితులు

శాతవాహనుల కాలంలో సంఘంలో 'చాతుర్వర్ణ వ్యవస్థ' ఏర్పడింది. పితృస్వామ్య ఉమ్మడి కుటుంబ వ్యవస్థ ఉండేది. శాతవాహనుల సమకాలికులైన శకులు, యవనులు, పహ్లవులు మొదలైన విదేశీయులు భారతీయ మత సంప్రదాయాలను అనుసరించి, సమాజంలో విలీనం కావడం ఆ కాలంనాటి సాంఘిక మార్పుల్లో ప్రధానమైంది. ఉదారహణకు శకరాజైన 'రుషభదత్తుడు' కాశీ తీరంలోని పుష్కర ప్రాంతానికి యాత్రలు చేసి, బ్రాహ్మణులకు గోవులు, గ్రామాలు దానాలు చేశాడు. ధర్మ దేవ, రిషభదత్త, అగ్నివర్మన్ అనే భారతీయ సంప్రదాయ పేర్లను విదేశీయులు పెట్టుకున్నారు. శకరాజైన'రుద్రదామనుడు' తన కుమార్తె 'రుద్రదమనికను' శాతవాహన రాజైన శివశ్రీ శాత కర్ణికిచ్చి క్రీ.శ. 130 -150 మధ్యకాలంలో పెళ్లి చేశాడు. అందుకే సంఘంలో వర్ణరక్షణ అవసరమని, గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి వర్ణ సాంకర్యాన్ని మాన్పించి, వర్ణాశ్రమ ధర్మాలను పరిరక్షించడానికి ఎంతో కృషి చేసినట్లు పూర్వ చరిత్రకారులు పేర్కొంటున్నారు.శాతవాహనులు బ్రాహ్మణులని చెబుతారు. అయితే శాసనాల్లో ఆ విషయాన్ని ఎక్కడా పేర్కొనలేదు. మహారాష్ట్ర నాసిక్ గుహాలయంలోని గౌతమీ బాలశ్రీ వేయించిన శాసనంలో ఆమె, తన కుమారుడైన గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణిని 'వినివర్తిత ఏచాతుర్వర్ణ సాంకస్య' అని వర్ణించడం వల్ల ఆ రాజు 'వర్ణ వ్యవస్థ'కు అధిక ప్రాధాన్యమిచ్చి... వైదిక ధర్మాన్ని పున రుద్ధరించి పోషించాడని పూర్వ చరిత్రకారులు సిద్ధాంతీకరించారని కొందరు చరిత్రకారుల భావన. అయితే ఈ విషయంలో మరికొంత మంది చరిత్రకారుల భావన ప్రకారం శాతవాహనులు బ్రాహ్మణ కులానికి చెందినవారని తమ శాసనాల్లో చెప్పుకోలేదు. బాలశ్రీ తన కుమారుని 'ఏక బ్రాహ్మణుడని'

చెప్పడంలో భావం, అతనొక్కడే (జన్మతఃకాకుండా) 'బ్రాహ్మణుడు'గా పిలువదగినవాడని, అతడు జన్మతః బ్రాహ్మణుడైతే, ఆమె అటు వంటి అతిశయోక్తి ఉపయోగించేది కాదని కొందరు చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు. గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి ఆనాటి శ్రామిక విధానాల్ని, వృత్తిపని వారిని, శ్రేణులను ప్రోత్సహించడానికి గట్టి కృషి చేశాడనే అర్థంలో 'ఏక బ్రాహ్మణుడు'గా పేర్కొనడం జరిగిందని కొందరి వాదన. వృత్తిని బట్టి కులాలు, ఉపకులాలు ఏర్పడ్డాయి. వర్ణ వ్యవస్థ కట్టుదిట్టంగా ఉన్నప్పటికీ వృత్తిమార్పిడి కనిపిస్తుంది. బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు, క్షత్రియులు వర్తక వృత్తిని చేపట్టినట్లు తెలుస్తోంది.

కుటుంబ వ్యవస్థ

నాడు ఉమ్మడి కుటుంబాలుండేవి. కుటుంబానికి తండ్రి పెద్ద, సంఘంలో స్త్రీలకు ఉన్నత స్థితి, గౌరవ మర్యాదలుండేవి. రాజ కుటుంబాల్లో కాక, సాధారణ కుటుంబాల్లోనూ పురుషులు నాయకత్వ బాధ్యతలు నిర్వహించినా, స్త్రీలకు సంఘంలో సముచిత స్థానముండేది. బౌద్ధాలయాలను గృహపతులు కుటుంబంతో సహా సందర్శించి, దానధర్మాలు చేయడం... శాసనాల్లో వారి పేర్లను ప్రస్తావించడం గమనించదగ్గ అంశం. శాతవాహన రాణివాస స్త్రీలు - దేవి నాగనిక, గౌతమీ బాలశ్రీ వేయించిన శాసనాలే ఇందుకు నిదర్శనం. శాతవాహన రాజులు మాత పూర్వకమైన పేర్లు ఆపాదించుచుకున్నారు. ఉదాహరణకు గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి, వాసిష్ఠీపుత్ర పులోమావి. ఈ పేర్లు తల్లులంటే వారి కున్న భక్తిభావాలు తెలియజేస్తున్నాయి. నానాఘాట్ శాసనంలో 'నాగనిక'... తన భర్త శాతకర్ణి నిర్వహించిన అనేక వైదిక క్రతువులకు తాను ఆధ్వర్యం వహించినట్లు వివరించింది. స్త్రీలకు ఆస్తి హక్కులున్నాయి. శాతవాహనుల కాలంలో ఉద్యోగం చేసుకొనే స్త్రీలకు మహా సేనాపతిని, మహారథిని, మహాభోజకి అనే పేర్లున్నాయి. ప్రజల వృత్తి వ్యవసాయం. శాతవాహన స్త్రీ-పురుషులు కంఠాభరణాలు, హారాలు, కంకణాలు, కర్ణాభరణాలు ఎక్కువగా ధరించేవారని ఆనాటి బౌద్ధ శిల్పాల ద్వారా తెలుస్తోంది. శాతవాహనుల రాజభాష ప్రాకృతం. శాసనాలు, నాణేలపై ఇదే భాషను వాడారు. ఈ కాలంలో 'బ్రహ్మీ లిపి' అభివృద్ధి చెందింది. గృహాల్లో జాడీలు, కుర్చీలు, బెంచీలు వంటి సామగ్రిని వినియోగించేవారు. నగరాలను ఎత్తయిన ప్రాకారాలతో నిర్మించారు.

ప్రవేశ ద్వారాలను ఇటుకలు, సున్నంతో నిర్మించి, తోరణాలతో అలంకరించేవారు. సాంచీ తోరణాలు ఇందుకు నిదర్శనం. స్త్రీ, పురుషుల దుస్తుల అలంకరణ ఒకే రకంగా ఉండేది. స్త్రీలు దుస్తులను సగం ధరించినట్లుగా కనిపిస్తారు. జూదం, నాట్యం, సంగీతం ఆనాటి ప్రజల వినోదాలు. ప్రజలు విలాసవంతమైన జీవితాన్ని గడిపినట్లు అమరావతి శిల్పాల ద్వారా తెలుస్తోంది.

ఆర్థిక పరిస్థితులు

శాతవాహన యుగంలో దక్షిణాపథం సిరిసంపదలతో విరాజిల్లింది. ప్రజల ముఖ్యవృత్తి వ్యవసాయంతోపాటు పశుపోషణ, వర్తక వాణిజ్యం వంటివి స్వేచ్ఛా-స్వయం పరిపాలనా అధికారాల ద్వారా అభివృద్ధి చెందాయి. వివిధ వృత్తి, శ్రామిక, వర్తక వర్గాలకు చెందినవారు ఆనాటి సాంఘికా చారాలకు అనుగుణంగా 'శ్రేణులుగా' ఏర్పడి, తమ ఆర్థిక జీవన అవసరాలను తీర్చుకునేవారు. గృహపతులతో కూడిన 'నిగమ సభలు' పట్టణ లేదా గ్రామ పరిపాలన నిర్వహించేవి. గృహపతి 'గ్రామణి'గా గ్రామంలో ఆధిపత్యం చలాయించేవారు. 'గ్రామ కూటం, రాష్ట్ర కూటం' వంటి పదాలు తరచుగా శాసనాల్లో కనిపిస్తాయి. వ్యవసాయ రంగంలో గోదానాలు, భూములు, గ్రామాలు ప్రధానపాత్ర వహించాయి. పంట ఉత్పత్తిలో 1/6వ వంతు పన్ను రూపంలో రాజ్యానికొచ్చేది. వాణిజ్య పంటల్లో పత్తిపంట ముఖ్యమైందని.. నేత పరిశ్రమకు తూర్పు తీరం కేంద్రమని పెరిప్లస్, టాలమీల రచనలు చెబుతున్నాయి. పొలాల్లో నీటి యంత్రాలను ఉపయోగించేవారు. ఆ కాలంలో వ్యవసాయంతో పాటు వివిధ వృత్తులు అభివృద్ధి చెందాయి. ధమనికులు(ధాన్య వ్యాపారులు),కోలికులు (సాలెవారు), తిల పిసక (గానుగవారు), కులరికలు (కుమ్మర్లు), ఒడయంత్రికలు (యంత్రాలు చేసేవారు), వసకరులు (మేదరివారు), కసకరులు (ఇత్తడి పని చేసేవారు) మొదలైన వృత్తులున్నట్లు నాసిక్-జునార్ శాసనాలు పేర్కొన్నాయి. బౌద్ధ విహారాలకు, మహాచైత్య నిర్మా ణాలకు, వివిధ వృత్తులు, పరిశ్రమలకు చెందినవారు, వర్తకులు విరివిగా దానధర్మాలు చేసేవారు. అమరావతి,నాగార్జున కొండ శాసనాల్లో 'నిగమ', 'గోఠీ' అనే పదాలు కనిపిస్తాయి. ఇవి స్వయంపాలక వృత్తి సంఘాలు. ప్రతి వృత్తి వారు సంఘాలుగా ఏర్పడ్డారు. వీటిని శ్రేణులు అంటారు. శ్రేణికి అధ్యక్షుడుని 'శ్రేష్ఠి' అని, ఆ సంఘాలు ఏర్పాటు చేసుకున్న కట్టుబాట్లను 'శ్రేణి ధర్మమ'ని పిలిచేవారు. ఉత్పత్తి, వస్తువుల రూపకల్పనలో శ్రేణులది ప్రధానపాత్ర. ఇవి బ్యాంకులుగానూ పనిచేశాయి. నగదుపై 12 శాతం వరకు వడ్డీని అందించాయి. 'కార్షాపణులు' (వెండి రూపాయలు) నాణేలుగా చలామణయ్యేవి.

విస్తృతంగా దేశీయ వ్యాపారం

ఈ యుగంలో దేశీయ, విదేశీ వ్యాపారం బాగా సాగింది. పశ్చిమ, తూర్పు ప్రాంతాల ప్రజలు సంపన్నులని పెరిప్లస్ గ్రంథం పేర్కొంటుంది. పశ్చిమ దక్కను ప్రాంతంలో పైథాన్, తగర, జునార్, నాసిక్, వైజయంతీ ప్రధాన వర్తక కేంద్రాలుగా పేరొందాయి. 'ధాన్యకటకం, వినుకొండ, కూడూర(గూడూరు), విజయపురి' మొదలైనవి దక్కను తూర్పుతీర ప్రాంతంలో ముఖ్య వర్తక కేంద్రాలు. పశ్చిమ-తూర్పు ప్రాంత పట్టణాలను కలుపుతూ రహదార్లుండేవి. పడవలు, ఎడ్లబళ్లు ఆనాటి ప్రయాణ సాధనాలు. శాతవాహన రాజుల కాలంలో నౌకా చిహ్నాలున్న అనేక నాణేలు లభించాయి. విదేశీ వాణిజ్యంలో వారు చూపిన ఆసక్తికివే నిదర్శనాలు. దక్కను ప్రాంత పశ్చిమ తీరంలో బారుకచ్ఛ, సోపార, కళ్యాణ్ సుప్రసిద్ధ రేవు పట్టణాలు. టాలమీ ప్రకారం 'కంటకోశైల (ఘంటసాల), కొడ్డోరియో (గూడూరు) (కోడూరు), మైసోలియో (మచిలీపట్నం)' తూర్పు తీరంలో ముఖ్య రేవు పట్టణాలు. ఎగుమతుల్లో దంతాలు, రత్నాలు, మిరియాలు, నేతబట్టలు, పట్టుబట్టలు..దిగుమతుల్లో బంగారం, వెండి, రాగి, గాజు వస్తువులు, పరిమళ ద్రవ్యాలు ప్రధానమైనవి. విజయవాడ, వినుకొండ, నెల్లూరు, అత్తిరాల (కడప జిల్లా) ప్రాంతాల్లో రోమన్‌కు చెందిన బంగారు నాణేలు లభ్యమయ్యాయి. భారతదేశం నుంచి ప్రధానంగా సుగంధ ద్రవ్యాలు, సన్నని పట్టువస్త్రాలు, రవసెల్లాలు రోమ్‌కు ఎగుమతి అయ్యేవి. భారతీయ వర్తకులు ఆగ్నేయాసియా దేశాల్లో (బర్మా, సయాం, అన్నాం) వర్తక వ్యాపారాలు సాగించేవారు. వ్యాపార లావాదేవీలు బార్టరు పద్ధతి, చిన్న నాణేల ద్వారా జరిగేవి. వెండి, రాగి, తగరం వంటి లోహాలతో నాణేలు ముద్రించారు. క్షాత్రప రాజైన నహపాణుడు వెండి నాణేల్ని (కార్షాపణులు) ముద్రించారు. వీటిపైనే గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి తనపేరును తిరిగి ముద్రించాడు. 'కార్షాపణులు' అంటే 'వెండి నాణేలు, 'సువర్ణాలు' అంటే బంగారు నాణేలు. శాతవాహనుల కాలంలో స్త్రీ, పురుషులు బంగారు నాణేలు విరివిగా ధరించేవారు. అమరావతి, అజంతా చిత్రాలే ఇందుకు నిదర్శనం. కొల్లూరు గనులు (కోలారు) 'హట్టి', మస్కి, రాయచూర్ ప్రాంతాల్లో బంగారు గనులు కనిపించాయి. మస్కి ప్రాంతం బంగారం గనులకు ప్రసిద్ధి. అశోకుని పేరున్న శిలాశాసనం మస్కిలో లభించింది. భారతీయ వస్తువులకు రోమన్‌లో ఎంతో గిరాకీ ఉండేదని, అవి వందరెట్లు అధికంగా అమ్ముడయ్యేవని ప్లినీ అనే చరిత్రకారుడు పేర్కొన్నాడు. ఆంధ్రులు ఆగ్నేయాసియా దేశాలతో కూడా ఆర్థిక లావాదేవీలు నిర్వహించారు. తూర్పు ఆసియా దేశాల్లో ఆంధ్రుల పేర్లను అక్కడి నగరాలకు పెట్టుకున్నారు. ఇందుకు త్రిలింగ (అరకాన్‌కి రాజధాని), అమరావతి (అన్నాంకి) కాకుల (సయాం గల్ఫ్‌కి) నిదర్శనం.